

Projekat finansira Evropska unija

Analiza stanja

BANJALUKA, DECEMBAR, 2020

Pravo osoba sa invaliditetom na život u zajednici

Naslov: Pravo osoba sa invaliditetom na život u zajednici

Autori/ce: Prof.dr Fata Ibralić
Haris Haverić
Nermin Cocalić

Dizajn: Nebojša Đumić

Ova publikacija je urađena uz pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost autora i ne predstavlja nužno stanovišta Evropske unije.

Pravo osoba sa invaliditetom na život u zajednici

Sadržaj

Uvod	1
Metodologija istraživanja	4
Međunarodni i EU pravni okvir	4
Domaći okvir	11
Postojanje servisa podrške za život u lokalnim zajednicama	14
Prakse i iskustva Sumero i USU	14
Dinamika procesa deinstitutionalizacije u BiH	16
Slučaj Hadžimejlić i drugi protiv BiH – oduzimanje poslovne sposobnosti i samozastupanje institucionaliziranih osoba	18
Pandemija COVID 19 i uticaj na život u zajednici	21
Da li je Bosna i Hercegovina usaglasila i prilagodila svoje zakone i prakse sa međunarodnim standardima, kao i sa pravnom stečevinom i praksom Evropske unije iz ove oblasti?	24
Zaključci i preporuke	29

Uvod

Život u lokalnoj zajednici je pravo svih ljudi, pa tako i osoba sa invaliditetom. No, u Bosni i Hercegovini ovo pravo je uskraćeno ili značajno narušeno velikom broju njenih građana. Osobe s invaliditetom su dio populacije koja je u najvećem riziku od isključenosti iz zajednice.

Kroz ovu Analizu, autori su se bavili temom prava na životu u zajednici osobama s invaliditetom iz ugla procesa deinstitutionalizacije. Analiza je izrađena u okviru projekta “Zajednice različitih, ali ravnopravnih građana” kojeg realizuju Organizacija amputiraca “Udas” Banja Luka u partnerstvu sa Helsinškim parlamentom građana Banja Luka i udruženjem građana “Nešto Više” iz Sarajeva, a koji je podržala Evropska komisija. Nastala je u periodu od maja 2020. do oktobra 2020. godine.

Analiza je posvećena svim osobama s intelektualnim teškoćama u BiH, kao najviše marginaliziranom dijelu populacije koja je u najvećem riziku od institucionalizacije i narušavanja prava na život u lokalnoj zajednici uz praktičnu podršku baziranu na ličnim izborima i željama.

Ključni pojmovi kojima se analiza bavi su institucionalizacija, deinstitutionalizacija i prevencija. U ovom uvodnom dijelu objašnjeni su i podacima potkrijepljeni ovi ključni termini bitni za razumijevanje prava na život u zajednici osobama sa invaliditetom.

Prema podacima Agencije za statistiku BiH, te rezultatima Popisa stanovništva iz 2013. godine, od nešto više od 3.5 miliona stanovnika u BiH, broj osoba sa invaliditetom je skoro 300 hiljada ili 8,3% populacije države.

Institucionalizacija ljudi sa invaliditetom kao praksa predstavlja jedan od najozbiljnijih oblika izolacije i put koji osobu isključuje iz društva i u potpunosti udaljava od prava na život u zajednici. Pojavom Covid 19 pandemije, efekti socijalne isključenosti i izolacije na kvalitetu života i mentalno zdravlje postali su stvarni i opipljivi većini ljudi.

I pored značajnih pomaka u ovoj oblasti u proteklim desetljećima, ova praksa, na žalost, još uvijek preovladava u BiH i mnogim drugim zemljama. Prema podacima Institucije Ombudsmana za ljudska prava, danas je u BiH institucionalizirano preko 3.000 osoba kroz njihov smještaj u ustanove zatvorenog tipa, a broj osoba u riziku od institucionalizacije je višestruko veći.¹ Prema podacima Evropske Komisije, danas je širom Evrope institucionalizirano preko milion osoba.²

Deinstitucionalizacija predstavlja proces prelaska sa prakse institucionalnog zbrinjavanja na servise i programe podrške za život u lokalnoj zajednici. Proces je nastao kao potreba adekvatnog odgovora na odavno zastarjelu i segregirajuću praksu zbrinjavanja osoba s invaliditetom u ustanove azilnog tipa. Krajnji cilj procesa deinstitucionalizacije je uspostavljanje sistema koji je usmjeren prema podršci osobama s invaliditetom u ostvarivanju i održavanju optimalnog nivoa samostalnosti i društvenog učešća, uzimajući u obzir lične faktore, okolinu i očekivanja. U tako uspostavljenom sistemu, osoba ima pristup različitim servisima podrške koje joj pružaju mogućnosti i izbor da sama odluči o svim bitnim aspektima vlastitog života.

Kroz analizu stepena razvoja procesa deinstitucionalizacije može se mjeriti nivo prava na život u zajednici osobama s invaliditetom. Cjelovit proces deinstitucionalizacije je podijeljen u tri međusobno povezana usporedna procesa:

-
- 1 Specijalni izvještaj o stanju prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini, februar 2018. godine. https://ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2018051809032286bos.pdf
 - 2 https://ec.europa.eu/regional_policy/hr/policy/themes/social-inclusion/desinstit/

1. deinstitutionalizacije - povratak osoba iz institucija u lokalnu zajednicu,
2. prevencije i razvoja servisa podrške u lokalnoj zajednici, te
3. transformacije - smanjenje kapaciteta smještaja azilnog tipa.

Prevencija je važan dio procesa deinstitutionalizacije. Istraživanja pokazuju da je samo do 10% institucionalizirane djece siročad. Većina ih ima porodicu, a razlozi razdvajanja iz porodičnog okruženja i institucionalizacije povezani su sa siromaštvom ili nedostatkom podrške u lokalnoj zajednici. To znači da se razdvojenost može prevenirati adekvatnom podrškom. Na sličan način, neadekvatan stambeni prostor, nepriступačna okolina i nedostatak odgovarajućih servisa podrške u vlastitom domu, ali i porodično nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje mogu natjerati mnoge osobe s invaliditetom da napuste svoje domove i lokalnu zajednicu te se presele ustanove azilnog tipa gdje najčešće ostaju do kraja svog života. S druge strane, pokazatelji govore da je potrebna podrška kako bi izbjegli institucionalizaciju, često znala biti minimalna.

Proces deinstitutionalizacije u razvijenim evropskim zemljama prisutan je već pola stoljeća, ali ni do danas nije završen. U BiH ovim procesom počinje se ozbiljnije baviti tek u posljednjih desetak godina, uz dosad skromne postignute rezultate u praksi.

Metodologija istraživanja

Osnovni cilj istraživanja bio je utvrditi trenutno stanje prava na život u zajednici osobama s invaliditetom u Bosni i Hercegovini u kontekstu međunarodnih i EU pravnih standarda. Analizirani su međunarodni, sa naglaskom na Evropsku uniju, i domaći pravni okvir iz ove oblasti, kao i specijalni izvještaj Institucije Ombudsmena za ljudska prava i alternativni izvještaji organizacija civilnog društva.

Analiza se najviše temelji na praksi i iskustvu dvije organizacije, Saveza organizacija za podršku osobama s intelektualnim teškoćama Federacije BiH – Sumero i Udruženja za socijalno uključivanje osoba sa intelektualnim teškoćama TK – Tuzla (USU).

Međunarodni i EU pravni okvir

Postoji široka politička obaveza na međunarodnom nivou za prelazak s prakse institucionalnog zbrinjavanja na podršku u zajednici. Ključni dokumenti usvojeni na međunarodnom i evropskom nivou na temelju kojih se od zemalja zahtijeva da razviju podršku u zajednici kao alternativu institucionalnom zbrinjavanju su:

UN Konvencija o pravima osoba s invaliditetom - krovni međunarodni dokument koji život u lokalnoj zajednici definira u okvirima ključnih i temeljnih ljudskih prava. Član 19. UN Konvencije direktno se odnosi na na ovo pravo, a pristupačnost životu u zajednici prožeta je kroz skoro sve ostale članove Konvencije³. Po svojoj pravnoj snazi UN Konvencija je iznad nacionalnih zakona. Ovim dokumentom, kao međunarodnim instrumentom, umjesto medicinskog modela invaliditeta uvodi se socijalni model, čije je ključno

3 Član 19. Nezavisno življenje i uključenost u zajednicu.

polazište da problemi osoba s invaliditetom proizlaze iz ograničenja koja im nameće društvo.

UN Konvencija o pravima djeteta identificira četiri opšta principa na kojima se zasnivaju sva prava sadržana u Konvenciji o pravima djeteta:

- Princip nediskriminacije, prema kojem djeca ne smiju trpjeti diskriminaciju,
- Djeca imaju pravo na život i razvoj u svim vidovima života,
- Princip najboljeg interesa djeteta mora biti najvažniji pri donošenju i izvršenju svih odluka koje utiču na dijete,
- Djeci se mora omogućiti učešće u rješavanju svih pitanja koja utiču na njihov život i omogućiti sloboda izražavanja mišljenja, koja se treba ozbiljno razmotriti.

Pravo djeteta s invaliditetom na dostojanstven život i aktivno učešće u zajednici uređeno je članom 23. Konvencije o pravima djeteta.

UN Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom - ovaj dokument propisuje pravila kojih treba da se pridržavaju države u osiguranju životnih uslova i ostvarivanju prava osoba s invaliditetom. U kontekstu prava na samostalan život, dokument navodi da za ostvarivanje jednakih mogućnosti osobama s invaliditetom treba podrška da preuzmu svoju punu odgovornost kao članovi društvene zajednice. Podrazumijeva da države potpisnice treba da:

- Osiguraju efikasnu zdravstvenu zaštitu osobama s invaliditetom i kreiraju programe na kojima će raditi multidisciplinarni timovi stručnjaka sa svrhom ranog otkrivanja, dijagnosticiranja i tretmana oštećenja, čime bi se spriječili, umanjili ili otklonili učinci invaliditeta.

- Kreiraju zakonske osnove za mjere kojima se ostvaruju ciljevi pune participacije i ravnopravnosti osoba s invaliditetom.

Povelja Evropske unije o temeljnim pravima - utvrđuje pravo na samostalan život osoba s invaliditetom (član 26) kao i potrebu djelovanja u najboljem interesu djeteta u svim aktivnostima vezanim uz djecu (član 24). Pravo na učešće u životu zajednice, kao i na društvenu, kulturnu i radnu integraciju također je uključeno, s obzirom na njihovu važnost u ostvarivanju dostojanstvenog i samostalnog života.

Strategija Evropa 2020 - jedan od ciljeva ove strategije je smanjiti broj siromašnih i socijalno isključenih osoba u EU za 20 miliona. Da bi se postigao taj cilj, Evropska komisija je uspostavila Evropsku platformu protiv siromaštva i socijalne isključenosti kao jednu od svojih najvažnijih inicijativa. Budući da je siromaštvo među glavnim uzrocima smještanja djece u institucionalnu zaštitu u zemljama u ekonomskoj tranziciji, proces razvoja podrške u zajednici mora ići ruku pod ruku s drugim mjerama borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti. Platforma se također bavi i dostupnošću stambenog smještaja. Ovo je posebno važno za osobe s invaliditetom, s obzirom da glavno tržište nekretnina ne ispunjava njihove potrebe u smislu dostupnosti smještaja. Također se odnosi i na djecu, budući da su mnoge porodice prisiljene smještati svoju djecu u institucije zbog nedostatka stambenog prostora.

Strategija EU za razvoj jednakih mogućnosti za osobe s invaliditetom 2010-2020 - cilj ove strategije je postizanje potpunog učešća osoba s invaliditetom u društvu pružajući kvalitetne servise podrške u zajednici. S obzirom na to, Evropska komisija planira podržati nacionalne aktivnosti radi ostvarivanja prelaska s institucionalnog zbrinjavanja na servise podrške za život u zajednici. To uključuje:

- korištenje strukturnih fondova i Fonda za ruralni razvoj za školovanje i obuku radne snage;
- prilagođavanje društvene infrastrukture,
- razvoj planova lične pomoći,
- promovisanje dobrih uslova rada za profesionalne pružaoce podrške; i
- podršku porodicama i neformalnim pružaocima podrške.

Strategija također nastoji podići svijest o situaciji u kojoj se nalaze osobe s invaliditetom u rezidencijalnim ustanovama, posebno djeca i starije osobe. Istaknuto je osam područja zajedničkog djelovanja između Evropske Unije i zemalja članica:

- pristupačnost: osiguravanje pristupa robi, uslugama i pomagalicama osobama s invaliditetom;
- učešće: osiguravanje osobama s invaliditetom ostvarivanja njihovih prava kao evropskih građana;
- jednakost: osiguravanje implementacije politika koje promovišu jednakost
- zapošljavanje: osiguravanje povećanja broja radnika s invaliditetom na tržištu rada te osiguravanje bolje pristupačnosti radnim mjestima;
- obrazovanje i osposobljavanje: osiguravanje da učenici s invaliditetom imaju koristi od pristupačnog obrazovnog sistema i programa cjeloživotnog učenja. Evropska komisija pokrenula je nekoliko inicijativa u odnosu na obrazovanje, kao što je Evropska agencija za razvoj obrazovanja za učenike i studente s posebnim potrebama;
- socijalna zaštita: rješavanje rasprostranjenih društvenih izazova s kojima se suočavaju osobe s invaliditetom, kao što su nejednakost, rizik od siromaštva i socijalna isključenost. Strukturni fondovi EU-a i nacionalne mjere zemalja EU-a mogu se upotrebljavati kako bi se osigurala socijalna zaštita;

- zdravstvo: osiguravanje jednakog i povoljnog pristupa uslugama za mentalno zdravlje
- vanjsko djelovanje: promocija prava osoba s invaliditetom na međunarodnom nivou.

Osim Strategije za razvoj jednakih mogućnosti za osobe s invaliditetom, EU je prihvatila **Pakt o mentalnom zdravlju i dobrobiti**, te razvija **Zajedničku akciju za mentalno zdravlje i dobrobit**, koja će uključivati razvoj servisa podrške u zajednici i pristupe mentalnom zdravlju koji podrazumijevaju socijalnu uključenost kao jedan od ciljeva.

Uredbe o strukturnim fondovima 2014–2020 - uredbe navode prelazak s institucionalnog zbrinjavanja na servise podrške za život u zajednici kao tematski prioritet. Također navode da za olakšavanje tog procesa naročito treba koristiti Evropski fond za regionalni razvoj i Evropski socijalni fond.

Evropska povelja o pravima i odgovornostima starijih osoba kojima je potrebna dugoročna briga -povelju je razvila grupa organizacija iz deset zemalja, a ima za cilj uspostaviti zajednički referentni okvir koji se može koristiti u Evropskoj uniji za promociju dobrobiti i dostojanstva starijih osoba koje zavise o tuđoj pomoći. Povelja uključuje priručnik za njegovatelje, pružatelje dugoročne brige, socijalne službe i kreatore politika. Također uključuje prijedloge i preporuke vezane uz način implementacije Povelje.

Na nivou **Vijeća Europe**, podrška za pravo na život i učešće u zajednici vidljiva je u Evropskoj socijalnoj povelji, Preporukama odbora ministara i Rezolucijama parlamentarne skupštine. Ovo pravo također snažno promoviše Komesar za ljudska prava. Dodatno, brojne presude Evropskog suda za ljudska prava osuđuju okolnosti vezane uz institucionalizaciju pojedinaca. Pravo na život i učešće u lokalnoj zajednici u dokumentima Vijeća Evrope:

Evropska socijalna povelja - Povelja uspostavlja “pravo osoba s invaliditetom na samostalnost, socijalnu uključenost i učešće u životu zajednice”, te zahtijeva od potpisnica da razviju potrebne mjere za ostvarivanje tog prava (član 15). Prava djeteta navode se u članovima 16. i 17., u kojima se ističe važnost promoviranja porodičnog života i pravo djeteta da odrasta u “okruženju koje potiče puni razvoj djetetove ličnosti te fizičkih i mentalnih sposobnosti”. Važnost razvoja servisa podrške u zajednici za starije osobe istaknuta je u članu 23. Povelje, gdje se od potpisnica zahtijeva da donesu potrebne mjere kojima će se “omogućiti starijim osobama da slobodno izaberu svoj način života i da vode samostalan život u svojoj uobičajenoj sredini toliko dugo koliko to žele i koliko je to moguće, tako da im se osiguraju stanovi prilagođeni njihovim potrebama i njihovom zdravstvenom stanju ili odgovarajuća podrška za uređenje stana, zdravstvena njega i usluge koje iziskuje njihovo zdravstveno stanje”.

Strategija Vijeća Europe za osobe s invaliditetom 2017 – 2023 - opšti cilj strategije jest postići jednakost, dostojanstvo i jednake mogućnosti za osobe s invaliditetom. To zahtijeva osiguravanje samostalnosti, slobode izbora, potpunog i efikasnog učešća u svim područjima života i društva, uključujući i život u zajednici.

Rezolucija Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope o ostvarivanju prava osoba s invaliditetom i njihovom punom i aktivnom učešću u društvu - Rezolucija poziva države članice da se “...obavežu na postupak deinstitucionalizacije putem reorganizacije usluga i preusmjeravanja sredstava iz institucija na usluge u zajednici”.

Preporuka Odbora ministara o deinstitucionalizaciji i životu u zajednici djece s posebnim potrebama - U Preporuci se navodi da zemlje članice više ne bi

trebale smještati djecu u institucionalnu zaštitu. Pobrajaju se aktivnosti koje bi trebalo poduzeti kako bi se ostvario prelazak na podršku u zajednici, uključujući razvoj "nacionalnog akcionog i vremenskog plana za postepeno ukidanje smještaja u institucije i zamjenjivanje tih oblika zbrinjavanja cjelovitom mrežom podrške zajednice. Servise podrške u zajednici treba razvijati i integrirati s drugim elementima cjelovitih programa kako bi se djeci s posebnim potrebama omogućio život u zajednici."

Preporuka Odbora ministara o pravima djece koja žive u rezidencijalnim ustanovama - Preporuka navodi temeljna načela smještaja djece u smještajnu zaštitu, njihova prava tokom smještaja, kao i smjernice i standarde kvalitete koje treba uzeti u obzir. Među načelima, Preporuka navodi da "preventivne mjere podrške za djecu i porodicu, u skladu s njihovim posebnim potrebama, treba omogućiti u najvećoj mogućoj mjeri". Nadalje, "smještaj djeteta treba ostati izuzetak, a glavni cilj treba biti najbolji interes djeteta i njegova što brža uspješna socijalna integracija ili reintegracija".

Preporuka Odbora ministara o pravima djece i socijalnim uslugama blagonaklonima prema djeci i porodicama - Preporuka navodi "prava djece u planiranju, pružanju i ocjenjivanju socijalnih usluga" te ističe potrebu njihovog usklađivanja sa potrebama djece i njihovih porodica. Poziva države članice da razviju "programe deinstitutionalizacije u koordinaciji s naporima za širenje servisa podrške u okviru porodice i zajednice".

Tematski izvještaji Komesara za ljudska prava Vijeća Evrope - U tematskim izvještajima o ljudskim pravima i invaliditetu, Komesar predlaže da države razviju potrebne servise podrške u zajednici, obustave prijem novih osoba u institucije i "umjesto toga dodijele sredstva za pružanje odgovarajućih zdravstvenih, rehabilitacijskih i socijalnih usluga u zajednici".

Ključne EU inicijative o zaštiti osoba s invaliditetom, a koje direktno utiču na pristupačnost samostalnom životu;

- Evropski akt o pristupačnosti proizvoda i usluga, Direktiva EU-a 2019/882 o zahtjevima za pristupačnost proizvoda i usluga
- Propisi o pravima putnika smanjene pokretljivosti u glavnim načinima prijevoza
- Direktiva EU-a 2016/2102 o pristupačnosti internetskih stranica i mobilnih aplikacija tijela javnog sektora
- Iskaznica EU-a za osobe s invaliditetom
- Parking karta EU-a
- Direktiva EU-a 2000/78/EZ o uspostavi općeg okvira za jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja.

Iz ovih akata je jasno vidljivo opredjeljenje Evropske unije da sa institucionalnog zbrinjavanja pređe na humanije i osobama sa invaliditetom prihvatljivije servise podrške za život u zajednici, i da to finansijski podrži.

Domaći okvir

Kada konkretno govorimo o bh okviru relevantnom za osobe s invaliditetom i prava na život u zajednici, njega čine politike na nivou države, entitetske strategije i lokalni akcioni planovi.

2008. godine Bosna i Hercegovina je usvojila **Politiku u oblasti invalidnosti**.

U martu 2010. godine Bosna i Hercegovina je ratificirala **UN Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom**, čime se saglasila da će uložiti napore da promoviše, štiti i osigura puno i ravnopravno uživanje svih ljudskih prava, za sve osobe sa invaliditetom. U kontekstu položaja i zaštite prava osoba s invaliditetom zakoni od posebnog značaja za ovu populaciju usvojeni na nivou

države BiH su: Zakon o zabrani diskriminacije, Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju i Okvirni zakon o visokom obrazovanju.

Usvajanje politike na državnom nivou pratilo je usvajanje **entitetskih Strategija za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom**⁴, a na lokalnom nivou donose se **akcioni planovi iz oblasti invaliditeta**. Entiteti Federacija BiH i Republika Srpska, kao glavni nosioci nadležnosti, ali i odgovornosti u sistemu socijalne zaštite u BiH, usvojili su cijeli set akata koji se odnose na prava osoba sa invaliditetom, uključujući i regulisanje smještaja osoba sa invaliditetom u ustanove, odnosno institucionalizaciju.

U decembru 2012. godine Vlada Federacije BiH je donijela Zaključke iz oblasti socijalne zaštite u vezi s procesom izmjene institucionalnog sistema socijalne zaštite u Federaciji BiH gdje se Federalno ministarstvo rada i socijalne politike zadužuje:

- Da u saradnji sa resornim kantonalnim ministarstvima i organizacijama osoba s invaliditetom, poduzme sve neophodne mjere u procesu mijenjanja zastarjelog institucionalnog sistema socijalne zaštite, na način da se razvijaju izvaninstitucionalne usluge u lokalnim zajednicama u Federaciji Bosne i Hercegovine, "Stanovanje u lokalnoj zajednici uz podršku", hraniteljstvo za djecu.
- Da u cilju što kvalitetnijeg i bržeg procesa transformacije institucionalnog načina zbrinjavanja i potpore ubrzanom razvoju održivih servisa podrške u lokalnim zajednicama, uputi obavijest postojećim ustanovama socijalne zaštite da izvrše obustave daljeg investiranja i korištenja

4 Strategija za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji BiH 2016 – 2021, Strategija unapređenja društvenog položaja lica s invaliditetom u Republici Srpskoj 2017 – 2026.

finansijskih sredstava, u svrhu proširenja kapaciteta ustanova zatvorenog tipa, neovisno da li se radi o donacijama, sredstvima od bilo kojeg nivoa vlasti, projektima ili sredstvima ostvarenim na osnovu pruženih usluga. Navedena sredstva mogu se koristiti radi poboljšanja rada i pružanja kvalitetnih usluga u ustanovama socijalne zaštite, shodno standardima koji se odnose na rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u Federaciji BiH, kao i u svrhu programa transformacije od institucionalnog zbrinjavanja do podrške u lokalnoj zajednici, u cilju razvoja programa „Stanovanje u lokalnoj zajednici uz podršku”.

- Da u cilju smanjenja broja osoba s invaliditetom koje se smještaju u ustanove socijalne zaštite zatvorenog tipa, uputi obavještenje nadležnim kantonalnim ministarstvima rada i socijalne politike da pruže neophodnu podršku razvoju službi za stanovanje u lokalnoj zajednici, to shodno tome sugerira CSR i službama socijalne zaštite da prilikom zbrinjavanja korisnika prvenstveno preispitaju sve druge alternativne mogućnosti brige o korisniku u lokalnoj zajednici i da se što manje oslanjaju na institucionalnu brigu.
- Da izradi Strategiju transformacije ustanova zatvorenog tipa i Plan razvoja službi „Stanovanje u lokalnoj zajednici uz podršku”.
- Da izradi i uputi svim ustanovama i pružaocima usluge „Stanovanja u lokalnoj zajednici uz podršku” smjernice vezano za kvalitetan razvoj ovog servisa podrške prema evropskim iskustvima, do stupanja na snagu Pravilnika o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u Federaciji BiH.

Do 2020. godine, većina zaduženja iz ovih Zaključaka ostala su neprovedena.

Iako postoji niz dokumenata na svim nivoima, politike, strategije, akcioni planovi i standardi, niti jedan od zakona trenutno ne reguliše pitanje servisa podrške za život

u zajednici. Očekivanja su da će entitetski zakoni o socijalnim uslugama koji su u 2020. godini u fazi prednacrtati dati adekvatan zakonski okvir uslugama u zajednici i time podstaći njihov razvoj.

Obim prava osoba s invaliditetom u BiH ili dodatna prava u zakonima i propisima zavise i od područja gdje osoba sa invaliditetom živi i o porijeklu invaliditeta.

Na osnovu gore navedenog, vidljivo je da u BiH postoji okvir za konkretno djelovanje u pravcu ostvarivanja prava osoba s invaliditetom na život u zajednici. Otvoreno pitanje je praktična primjena okvira, jasno definiranje socijalnih usluga u zajednici kroz zakone i usklađivanje relevantnog zakonodavstva sa normama i praksama Evropske Unije.

Postojanje servisa podrške za život u lokalnim zajednicama

U Bosni i Hercegovini postoje 142 jedinice lokalne samouprave, od čega se 79 nalazi u 10 kantona u Federaciji BiH te 63 u Republici Srpskoj. Servisi podrške za život u zajednici uspostavljeni su u 11 lokalnih zajednica u FBiH, odnosno u samo 13,9% jedinica lokalne samouprave u FBiH. U RS uopšte ne postoje ovakvi servisi, uz napomenu da u obzir nisu uzete aktivnosti i usluge drugih organizacija s obzirom da nije moguće utvrditi usklađenost tih aktivnosti i usluga sa principima iz UN Konvencije.

Iz ovakvog presjeka stanja može se donijeti zaključak da u BiH i dalje preovladava institucionalni vid zbrinjavanja i nespremnost da se prate UN i standardi koje razvija Evropska unija u ovoj oblasti.

Prakse i iskustva Sumero i USU

Sumero i USU već devet godina rade na programu **“Život u lokalnoj zajednici”**, putem kojeg, u saradnji sa međunarodnim i domaćim partnerima, provode proces de-institucionalizacije u BiH i razvijaju servise podrške za život osoba s intelektualnim teškoćama u lokalnoj zajednici. Osim toga, Sumero je član i nekoliko krovnih evrop-

skih organizacija osoba sa invaliditetom⁵ što mu omogućava lakši pristup informacijama i mogućnost praćenja propisima i praksi EU.

Program „Život u lokalnoj zajednici“, kao model podrške, usklađen je sa UN Konvencijom, pozitivnom praksom i normama Evropske Unije, te sa postojećim domaćim propisima. Program od 2011. godine nudi sistemski prilagođena rješenja i alternativu postojećoj praksi institucionalnog zbrinjavanja osobama s invaliditetom. Uz Sumero, program implementira i USU na području Tuzle.

Do sredine 2020. godine program je uveden u 11 lokalnih zajednica⁶ u pet kantona u Federaciji BiH, gdje su razvijeni servisi podrške za život u zajednici za 150 osoba s intelektualnim teškoćama i drugim oblicima invaliditeta. Zahvaljujući svojoj replikativnosti, program se zagovara i nastavlja širiti i u ostalim lokalnim zajednicama u

5 Sumero je član organizacije Inclusion Europe koja okuplja 78 organizacija za osobe s intelektualnim teškoćama iz 29 evropskih zemalja, te Evropske mreže za samostalni život (ENIL) koja je namijenjena organizacijama za samostalni život i njihovim partnerima, koji se ne bave problematikom invaliditeta, ali djeluju po pitanju samostalnog života. Pored toga, sarađuje sa Evropskom asocijacijom pružatelja servisa podrške za osobe s invaliditetom (EASPD) - ova asocijacija djeluje u pravcu promovisanja mogućnosti za osobe s invaliditetom kroz visoko kvalitetne i efikasne sisteme podrške.

6 Servisi podrške uspostavljeni u 11 lokalnih zajednica u 5 kantona u Federaciji BiH i to: Kanton Sarajevo (Vogošća, Novi Grad, Ilidža, Novo Sarajevo), Zeničko-dobojski kanton (Zenica, Kakanj), Srednjobosanski kanton (Travnik, Bugojno, Jajce), Unsko-sanski kanton (Bosanski Petrovac), Tuzlanski kanton (Tuzla, udruženje USU). Prema prijavljenom mjestu prebivališta, u servise podrške uključene su osobe iz 22 lokalne zajednice iz 5 kantona u FBiH i jedne lokalne zajednice iz Republike Srpske, putem nadležnih centara za socijalni rad.

Dinamika procesa deinstitucionalizacije u BiH

oba entiteta. Kada je u pitanju Republika Srpska, možemo istaći gradove Banja Luka, Trebinje i Bijeljina, gdje je u saradnji sa organizacijom Sumero već implementirano niz pripremnih aktivnosti replikacije modela (edukacije, transfer znanja, studijske posjete, umrežavanje sa akterima na lokalnom nivou, zagovaranje prema entitetskim i lokalnim vlastima) što bi u konačnici trebalo dovesti do razvoja servisa podrške i u ovim lokalnim zajednicama.

Kroz program „Život u lokalnoj zajednici“ predstavljen je i model održivosti kroz preusmjeravanje postojećeg javnog finansiranja sa ustanova za zbrinjavanje zatvorenog tipa na servise podrške u zajednici. Bitno je napomenuti da se model održivosti odnosi na troškove života osobe, a ne na održivost pružaoca podrške, tako da se može govoriti i o uvođenju modela gdje resursi prate osobu⁷.

Da bi se uopšte moglo govoriti o procesu deinstitucionalizacije, on mora biti baziran na relevantnim i pouzdanim podacima. Kako je potvrđeno u nizu ranijih izvještaja i analiza, poput analize Institucije ombudsmana za ljudska prava o stanju i položaju osoba s intelektualnim teškoćama, u Bosni i Hercegovini je "nemoguće dobiti sveobuhvatan pregled osoba koje su smještene u ustanove, bez obzira na to da li se radi o ustanovama socijalnog ili zdravstvenog tipa".

Sumero je 2012. godine sačinio Plan razvoja službi Stanovanje u zajednici uz podršku u Federaciji BiH, baziran na prethodno urađenoj opsežnoj analizi stanja i potreba

7 Održivost servisa podrške za samostalni život ostvaruje se 70% iz lokalnih izvora (budžeti Kantona Sarajevo, Tuzlanskog kantona, Zeničko dobojskog kantona, Unsko sanskog kantona, Srednjobosanskog kantona, općina Prnjavor (RS), te 30% putem međunarodnih programa i projekata iz ove oblasti (USAID, Fond otvoreno društvo, Češka razvojna agencija, Evropska Unija, UNDP).

1.939 osoba smještenih u 5 ustanova zatvorenog tipa u Federaciji BiH⁸.

Kroz cost-benefit analizu, procijenjeno je da potrebni resursi za razvoj službi podrške u lokalnoj zajednici za 1.939 institucionaliziranih osoba mogu biti u potpunosti obezbijeđeni modelom preusmjeravanja trenutnih izdvajanja kantona, roditelja i staratelja sa ustanova zatvorenog tipa na servise podrške u zajednici, uz poštivanje principa da resursi prate osobu, a ne pružaoca podrške. Tada je takođe procijenjeno da bi za sve korisnike koji su smješteni u 5 zavoda u FBiH bilo potrebno formirati 46 službi za stanovanje u zajednici uz podršku, što bi podrazumijevalo angažovanje nove radne snage, povlačenje ljudi sa biroa za zapošljavanje, i to u konkretnom slučaju 138 osoba visoke stručne spreme i 771 osoba srednje stručne spreme.

Jedna od ključnih karika u procesu deinstitucionalizacije su centri za socijalni rad. Oni su ti koji osobe s invaliditetom upoznaju s pravima koja imaju, oni ih zastupaju, u slučajevima kada iz bilo kojih razloga nisu u mogućnosti same sebe zastupati, osnažuju ih, otkrivaju njihove potencijale, uključuju ih u rješavanje problema poštivajući njihovu individualnost itd. Centar za socijalni rad kao organ starateljstva je prva i osnovna instanca na koju je osoba s invaliditetom i porodica upućena, od njih se očekuje da razvijaju različite mjere i aktivnosti koje su u skladu s realnim potrebama osoba s invaliditetom i porodice.

Prema podacima Sumera i USU Tuzla, ukupno 22 centra za socijalni rad u FBiH i 1 centar za socijalni rad u RS, kroz formalne postupke inicirali su uključivanje osoba iz svoje nadležnosti u servise podrške za život u lokalnoj zajednici, što je dovelo do deinstitucionalizacije i prevencije institucionalizacije ukupno 150 osoba do jula 2020. godine.

8 Univerzalnost prava u praksi: Analiza primjene Konvencije UN o pravima osoba sa invaliditetom s fokusom na osobe sa intelektualnim poteškoćama u BiH, 2012. godine.

**Slučaj Hadžimejlić
i drugi protiv
BiH – oduzimanje
poslovne sposobnosti
i samozastupanje
institucionaliziranih
osoba**

Međutim, bez obzira na ove pohvalne primjere, jednostavnim poređenjem navedenih brojeva može se zaključiti da je dinamika procesa deinstitucionalizacije u BiH jako spora, da je i dalje veoma mali broj centara za socijalni rad koji osobe s invaliditetom usmjeravaju na vaninstitucionalne oblike podrške, i da zbog svega toga, osobe i dalje bespotrebno provode godine života u institucionalnom okruženju i institucionalnoj kulturi života.

Samozastupanje i aktivna uključenost osoba s intelektualnim teškoćama bitan je faktor procesa deinstitucionalizacije. Međutim, u BiH i dalje preovladava praksa oduzimanja poslovne sposobnosti licima sa intelektualnim teškoćama.

Za osobe s invaliditetom koje borave u institucijama u najvećem broju slučajeva je, prije samog smještaja, proveden postupak oduzimanja poslovne sposobnosti, uz procjenjivanje i dijagnostiku invaliditeta koji se u BiH zasniva na medicinskom, a ne socijalnom modelu invalidnosti⁹. U praksi se primjenom medicinskog modela invalidnosti zanemaruje da će kategorija oštećenja koja je procijenjena npr. za dijete s intelektualnim teškoćama, biti određujuća u mnogim aspektima njegovog života, npr. da li će biti smješteno u specijalnu školu ili će mu biti dopušteno da pohađa redovnu školu i, kada odraste, da li se smatra sposobnim za rad ili ima pravo na beneficije iz oblasti invalidnosti. Ovakav pristup, čak i ukoliko se dijete ne smjesti u instituciju, ne ostavlja mnogo prostora za život u zajednici u budućnosti odrasle osobe s invaliditetom.

Oduzimanje poslovne sposobnosti punoljetnim osobama, koje je najprisutnije kod onih sa težim i teškim intelektualnim teškoćama, i njihovo stavljanje pod staratelj-

9 Procjena stepena i oblika invaliditeta vrši se tako što je sva pažnja usmjerena na obim zahvaćenosti organizma invaliditetom, umjesto da se procjenjuju prisutne sposobnosti i mogućnosti osobe za življenje u zajednici uz odgovarajuću podršku i pomoć.

stvo, bez obzira da li su obuhvaćene nekim od oblika institucionalne ili vaninstitucionalne zaštite, u potpunosti im oduzima mogućnost kontroliranja sopstvenog života. Posebno zato što se smatraju nesposobnim za donošenje odluka pravne prirode, kao što je npr. zasnivanje radnog odnosa, sklapanje braka ili otvaranje računa u banci. Osobe su uskraćene za prava da budu vlasnici ili da iznajmljuju imovinu, prava na porodični život, na brak, glasanje, slobodno udruživanje, pristupanje sudu, itd.

Ured ombudsmana za ljudska prava BiH navodi, kao značajan faktor da krene u izradu Specijalnog izvještaja o stanju prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama, činjenicu da je Evropski sud za ljudska prava u Strassbourgu donio presudu u predmetu Hadžimejlić i drugi protiv BiH, kojom je utvrdio da su prekršena prava osoba kojima je oduzeta poslovna sposobnost i koje su smještene u ustanove socijalne zaštite.

Ovom presudom Evropski sud je utvrdio da je BiH prekršila član 5. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, jer su apelanti dugi niz godina bili smješteni u ustanovama bez valjanog pravnog osnova, odnosno, bez sudske odluke, s obzirom na to da nije osigurana kontinuirana sudska kontrola opravdanosti i cjelishodnosti zadržavanja apelanata u toj, i sličnim ustanovama socijalne zaštite. Navedenom odlukom, Evropski sud je naložio da dvoje apelanata trebaju biti pušteni na slobodu, bez odlaganja, te im je dosudio novčanu kompenzaciju zbog povrede temeljnih ljudskih prava apelanata.

Osim ove konkretne odluke Evropskog suda za ljudska prava u slučaju Hadžimejlić i drugi, postoje i drugi dokumenti na nivou Evropske komisije i Savjeta Evrope kojima se traži zaustavljanje prakse oduzimanja poslovne sposobnosti. Tako se u Radnom dokumentu analitičkog izvještaja Evropske komisije iz maja 2019. godine, od BiH zahjete da u narednom periodu provede preporuke Odbora UN-a za prava osoba sa invaliditetom iz 2017. godine i naročito se naglašava neprihvatljivost oduzimanja

poslovne sposobnosti u sudskom postupku, te diskriminirajući pristup u pogledu pristupačnosti i podrške¹⁰.

Takođe, Rezolucija Evropskog parlamenta od 30. Novembra 2017. o provođenju Evropske strategije za osobe s invaliditetom (2017/2127(INI)) prepoznaje kao jedno od najvažnijih pitanja, pitanje ukidanja poslovne sposobnosti i mogućnosti da se ovo prevaziđe kroz institut potpomognutog donošenja odluka.

I Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH je u svom Specijalnom izvještaju izrazila zabrinutost cjelokupnim postojećim sistemom oduzimanja poslovne sposobnosti, te alarmirala nadležne strukture na obaveznu primjenu Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom. "Oduzimanje poslovne sposobnosti treba biti institut koji će se primijeniti izuzetno, nakon iscrpljivanja svih drugih alternativnih metoda pomoći u odlučivanju", navedeno je u izvještaju Ombudsmena¹¹.

Postoje i prijedlozi i rješenja nastali u civilnom društvu šta država može da uradi kako bi i osobe s invaliditetom, bez obzira na vrstu i stepen invaliditeta, imale pravo da odlučuju o svim stvarima u svom životu, no ni oni nisu uvaženi od strane države¹².

10 Analitički izvještaj u prilog dokumentu Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu i Vijeću - Mišljenje na zahtjev Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji od 29.5.2019. objavljen na: <https://europa.ba/wp-content/uploads/2019/06/Analiti%C4%8Dki-izvje%C5%A1taj-Mi%C5%A1ljenje-Komisije-o-zahtjevu-Bosne-i-Hercegovine-za-%C4%8Dlanstvo-u-Evropskoj-uniji.pdf>

11 https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2018051809-032286bos.pdf

12 Prijedlozi su nastali kroz višegodišnji regionalni projekat podržan od EU pod nazivom Person, kroz koji su predloženi sljedeći principi i načela u reformi sistema poslovne sposobnosti: a) Svi režimi starateljskog donošenja odluka, uključujući i djelimično starateljstvo, moraju biti ukinuti; b) Svako uskraćivanje poslovne

Pandemija COVID 19 i uticaj na život u zajednici

Uvidom u trenutno stanje, vidljivo je da do danas nisu poduzete značajne reforme kada je u pitanju reforma režima poslovne nesposobnosti ili mehanizama staratelj-skog donošenja odluka, kao što je starateljstvo nad odraslima.

Početkom marta 2020. godine registriran je prvi slučaj pojave korona virusa u BiH. Već do sredine marta u cijeloj državi je uvedeno vanredno stanje, što je uključivalo zabranu kretanja, zaustavljanje društvenog života i svih uslužnih djelatnosti, otežane mogućnosti za nabavku osnovnih životnih namirnica, itd. Osobe s invaliditetom višestruke su pogođene vanrednom situacijom s obzirom da su prestale raditi i organizacije za osobe s invaliditetom, javni sistem socijalne zaštite zaustavio je pristup uslugama zbrinjavanja, pristup redovnim zdravstvenim uslugama postao je nemoguć ili značajno otežan, usljed psihološke komponente vanredne situacije, osobe s invaliditetom u lokalnoj zajednici dodatno su stigmatizirane itd.

Efekte nove stigmatizacije je teško predvidjeti, ali je ona već osjetno prisutna u praksi. Prema informacijama Sumera, građani pišu peticije protiv uspostave novih

spособnosti koje je rezultat procjene pretpostavljene mentalne nesposobnosti mora biti ukinuto; c) Način komunikacije jedne osobe ne smije biti faktor u određivanju poslovne sposobnosti; d) Potrebe za podrškom ne smiju biti razlog lišavanja neke osobe poslovne sposobnosti; e) Podrška za ostvarivanje poslovne sposobnosti mora biti priznata zakonom; f) Podrška u donošenju odluka ne smije da utiče na druga osnovna prava; g) Sve vrste podrške za ostvarivanje poslovne sposobnosti moraju biti bazirane na volji i željama osobe, a ne na pretpostavljenim/objektivnim najboljim interesima osobe; h) Osoba mora imati pravo da odbije podršku ili prekine proces pružanja podrške u bilo koje vrijeme; i) Neophodno je da postoje zaštitne mjere za sve procese koji se tiču poslovne sposobnosti i podrške u ostvarivanju poslovne sposobnosti; j) Sve informacije i procesi koji se tiču poslovne sposobnosti i mogućnosti obezbjeđivanja podrške moraju biti dostupne osobama i da odgovaraju na njihove specifične potrebe.

stambenih jedinica za osobe s intelektualnim teškoćama u lokalnoj zajednici, zbog straha od novih, “netestiranih” osoba u komšiluku za vrijeme rizične epidemiološke situacije. Također, kroz odluke zvaničnih tijela, poput odluka kriznih štabova, uvedene su značajne, i u odnosu na ostatak populacije, strožije restriktivne mjere za osobe s invaliditetom. Za primjer, navest ćemo naredbu Štaba civilne zaštite Federacije BiH kojom se zabranjuju izlasci i posjete svim štićenicima ustanova socijalne zaštite. U takvoj situaciji, institucionalizirane osobe dovedene su u naročito ugrožen položaj.

S druge strane, smještaj osoba s invaliditetom u ustanove je zaustavljen, čak i za hitne slučajeve. Tek tri mjeseca nakon uvođenja vanredne situacije, ustanove za smještaj osoba s invaliditetom u vrlo malom kapacitetu ponovo otvaraju vrata novim korisnicima. Prema informacijama sa terena, u periodu mart-maj 2020. godine povećan je broj osoba s invaliditetom zatečenih u beskućništvu ili u akutnoj potrebi za podrškom usljed nemogućnosti pristupa socijalnim, zdravstvenim i društvenim uslugama u zajednici.

Pandemija je sa sobom donijela i dosta netačnih i lažnih informacija, kojima se dodatno podsticala panika među stanovništvom. Ovo je naročito negativno uticalo na osobe s intelektualnim teškoćama, na njihovo mentalno zdravlje, ocjenu situacije i kreiranje vlastitog mišljenja i ponašanja u skladu sa situacijom.

Ovdje treba dodati i to da je registriran veliki pad prihoda u javne budžete od marta 2020. godine, što može ugroziti i redovnost budžetskih isplata. Sumero navodi da su postojeći servisi podrške za život u lokalnim zajednicama 70% ovisni od resursa iz lokalnih javnih budžeta. Ekonomski stručnjaci i analitičari za Bosnu i Hercegovinu predviđaju krizu većeg obima, mogućnost ekonomskog kolapsa i nepredviđene krizne situacije. Pored toga, prethodno planirani donatorski programi i projekti iz oblasti invaliditeta su u riziku od značajnog usporavanja ili potpunog zaustavljanja, jer je fokus donatorske podrške sa pojavom Covid 19 uglavnom preusmjeren na podršku

zdravstvu, nabavci medicinske opreme i sl. Najavljuju se novi rezovi u socijalnom sektoru i reprogramiranje budžeta za socijalnu zaštitu. Naročito je pogođena oblast socijalnog poduzetništva i start up biznisi pokrenuti od strane osoba s invaliditetom i njihovih porodica.

Osim pojave virusa korona, i slučaj zlostavljanja djece i odraslih štićenika u zavodu „Pazarić“ uticao je na promjenu percepcije javnosti i aktuelizovanje pitanja deinstitucionalizacije u BiH. Naime, nakon objave video snimka krajem 2019. godine koji prikazuje loš tretman djece i odraslih štićenika u ovoj ustanovi zatvorenog tipa u FBiH, dolazi do snažne i burne reakcije građana, ljudskopravaških organizacija, te institucija međunarodne zajednice. U kontekstu prava na život u zajednici osobama s invaliditetom, iz ovog slučaja izdvaja se sljedeće:

- Stanje i tretman institucionaliziranih osoba u BiH ponovo dolazi na dnevni red zakonodavne i izvršne vlasti
- Proces deinstitucionalizacije u BiH ponovo dolazi u fokus javnosti.
- Evropska Unija traži adekvatan odgovor nadležnih vlasti i naglašava da “podržava BiH u naporima na transformaciji institucija socijalne zaštite i jačanju modela alternativne socijalne zaštite utemeljenih u zajednici za djecu bez roditeljskog staranja i djecu i odrasle s invaliditetom”.¹³
- Vijeće Evrope adresira vlast u BiH pozivom na akciju i sprovođenje reformi koje se direktno tiču prava na samostalan životu osoba s invaliditetom, naglašavajući da “nije izrađena nikakva sveobuhvatna strategija deinstitucionalizacije u BiH, bez obzira na pozive vlastima koje su u tom smislu uputili Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja i Komitet UN-a za prava osoba s invaliditetom”.

Da li je Bosna i Hercegovina usaglasila i prilagodila svoje zakone i prakse sa međunarodnim standardima, kao i sa pravnom stečevinom i praksom Evropske unije iz ove oblasti?

Ovdje prvo moramo naglasiti da je **Konvencija UN-a o pravima osoba s invaliditetom (UNCRPD) prvi međunarodni, pravno obavezujući instrument kojem je pristupila Evropska unija kao regionalna organizacija**, odnosno kao nadnacionalna zajednica evropskih država. Ovaj ugovor stupio je na snagu za EU u januaru 2011. i vodio je usvajanju Evropske strategije o invalidnosti 2010-2020, ali i drugih važnih dokumenata kako bi se osigurala dosljedna provedba odredbi Konvencije na teritoriji EU.

Imajući u vidu da je primjena odredbi UN konvencije obavezujuća za sve članice EU, u ovom dijelu analize referisaćemo se prvo na izvršavanje obaveza koje BiH ima u kontekstu primjene UN konvencije na svojoj teritoriji.

Nakon podnošenja državnog i alternativnog izvještaja o implementaciji Konvencije 2017 godine¹⁴, Komitet za prava osoba sa invaliditetom je u aprilu iste godine objavio dokument Zaključna razmatranja o inicijalnom izvještaju BiH koji sadrži i preporuke koje se odnose na samostalan život osoba sa invaliditetom, a koje je BiH dužna da sprovede.

Komitet od BiH traži da:

- (a) usvoji sveobuhvatnu strategiju sa jasnim vremenski ograničenim mjerama i osigura dovoljno sredstava za efikasnu deinstitucionalizaciju;
- (b) zakonom reguliše da neće biti dodatnog ulaganja u nove ustanove i da će osoblje postojećih ustanova dobiti adekvatnu obuku o Konvenciji, kao i da ažurira sadašnji nastavni plan i program studenata fakulteta za socijalni rad u skladu s tim;

14 BiH je ratifikovala UN Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom i Opcioni protokol 2010. godine. Delegacija BiH je prezentovala prvi Izvještaj pred Komitetom za prava osoba sa invaliditetom u martu 2017. godine u Ženevi.

- (c) olakša uključivanje organizacija osoba sa invaliditetom u izradu strategija i planova za samostalni život, kojima će se predvidjeti pružanje usluga u zajednici, posebno na lokalnom nivou.

Slijedom toga, Vijeće ministara BiH u julu 2017. godine usvojilo je Informaciju u vezi Zaključnih razmatranja Komiteta koja sadrži konkretne preporuke za vlade i nadležne institucije svih nivoa vlasti u BiH. U septembru 2017. godine ovaj dokument je poslan vladama entiteta i Brčko distrikta na daljnje provođenje.

Vijeće ministara BiH je također zadužilo Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH da sačini Program provođenja preporuka Komiteta za prava osoba sa invaliditetom do 2020. godine s konkretnim i ažuriranim informacijama o realizaciji svih njegovih preporuka. Uzimajući u obzir da se implementacija većine preporuka vrši na nivou entitetskih institucija i institucija Brčko distrikta, Vijeće ministara je zatražilo imenovanje predstavnika iz sljedećih oblasti: socijalna zaštita, zdravstvena zaštita, pravda, prostorno uređenje, obrazovanje, rad i zapošljavanje. Dostavljen je plan izrade ovog Programa, tražeći da imenovani predstavnici, u okviru svojih institucija i prema svojim nadležnostima, daju konkretne prijedloge implementacije navedenih preporuka, navodeći konkretne mjere i indikatore.

Vlada Federacije BiH i Vlada Brčko distrikta su dale saglasnost za izradu ovog programa i poslale imenovanja. Vlada Republike Srpske je isti prijedlog odbila¹⁵ uz obrazloženje da „Vlada Republike Srpske ne prihvata provođenje dokumenata koji su suprotni ustavnim i zakonima propisanim nadležnostima Republike Srpske, te da nadležne institucije Republike Srpske smatraju da formiranje interesone radne grupe za izradu Programa nije u skladu sa obavezama koje proističu iz važećih zakonskih propisa u Republici Srpskoj.“

Slijedom toga, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je sačinilo informaciju, koja je usvojena u novembru 2018. godine kao i sljedeći zaključak:

„Zadužuje se Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH da u saradnji sa Vijećem za osobe sa invaliditetom izradi Program praćenja provođenja preporuka Komiteta za prava osoba sa invaliditetom do 2020. godine, i o tome obavijesti nadležne vlade entiteta i Brčko distrikta, a koji će biti korišten u svrhu prikupljanja informacija i izvještavanje Komiteta o implementaciji Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini.“

Obaveza Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH je da prikupe relevantne informacije od nadležnih institucija o provođenju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, kao i informacije o realizaciji preporuka Komiteta za prava osoba sa invaliditetom iz aprila 2017. godine, a koje će biti korištene za izradu Drugog i Trećeg periodičnog izvještaja o provođenju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom u BiH koje trebaju da obuhvate izvještajni period 01.01.2013-30.06.2019 godine.

Rok za dostavljanje izvještaja Komitetu za prava osoba sa invaliditetom bio je april 2020. godine.

Deceniju nakon što je država BiH ratifikovala UN Konvenciju i dalje stoji zaključak da napredak i reforme u ovoj oblasti teku jako sporo.

Primjena usvojenih entitetskih Strategija iz oblasti invaliditeta za period 2011-2016 ostala je na deklarativnoj razini¹⁶. Entiteti su donijeli nove Strategije iz ove oblasti za period 2016-2021, ali njihova praktična primjena još uvijek nije vidljiva.

16 Primjera radi, u Izvještaju o implementaciji Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji BiH za period 2011-2015, za oblast Pravo na život u zajednici je navedeno: „Generalno, u posmatranom razdoblju

Specijalni izvještaj Ureda ombudsmana za ljudska prava BiH o stanju prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini iz 2018. godine također daje referentna razmatranja, zaključke i preporuke koji su povezani s pitanjem usklađenosti zakona i prakse u BiH sa propisima i praksom EU. I u ovom izvještaju je vidljiv nesrazmjer između donesenih novih dokumenata u ovoj oblasti i njihove praktične primjene. Izvještaj, kroz svoje statističke podatke o broju osoba smještenih u ustanove zatvorenog tipa, nedvosmisleno pokazuje usmjerenost socijalne zaštite osoba s invaliditetom na institucionalni vid zbrinjavanja, uz vrlo male pomake u transformaciji na servise podrške u zajednici¹⁷. U Izvještaju se naglašava da „u praksi i dalje nema odgovarajuće kategorizacije/klasifikacije osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama, i da se njihova dijagnoza, uspostavljena prilikom smještaja u ustanovu, koristi kao osnova za boravak i tretman dugi niz godina, pri čemu se ne vrši provjera opravdanosti daljnjeg boravka ovih osoba u ustanovi”.

Nalazi monitoringa navedeni u dokumentu Alternativni izvještaj o primjeni Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, čiju izradu je koordinirao MyRight, u saradnji sa 65 organizacija i pet koalicija za osobe s invaliditetom, pokazuju da se pristup zasnovan na ljudskim pravima ne primjenjuje, jer nije došlo do usklađivanja niti efikasne

u ovoj oblasti nisu donesene nikakve nove politike ni propisi koji bi podržali koncept pristupačnosti za osobe s invaliditetom, što se sigurno reflektiralo i na sveukupni napredak u oblasti invaliditeta, jer nisu stvorene nužne pretpostavke za napredak u drugim oblastima od značaja za život osoba s invaliditetom, kao što su obrazovanje, porodica, kulturni, javni, politički život, itd.... Ovo je oblast Strategije u kojoj je predloženo najviše aktivnosti, čak 36. Međutim, nijedna aktivnost nije provedena do kraja, ili barem većim dijelom, u 20 su provođene neke aktivnosti, a u 16 planiranih aktivnosti nije ništa poduzeto“.

17 https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc20180518090-32286bos.pdf

implementacije UN Konvencije kako u zakonodavstvu, tako ni u praksi. U nalazu je naglašeno da "čak i ako postoje neophodni zakoni i podzakonski akti, koji uglavnom nedostaju, ne postoji neophodan budžet da bi se sproveli u djelo. Ovo pokazuje da se potrebe i želje osoba s invaliditetom ne prepoznaju i ne vrednuju na pravi način te oni ostaju na marginama društva umjesto da se pri budžetiranju prvo misli na marginalizovane grupe".

Navest ćemo i razmatranja iz analize Usklađenost zakona u BiH sa UN Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom, Helsinškog parlamenta građana Banja Luka iz 2015. godine koja kaže: "Potrebno je donijeti zakone o servisima podrške osobama sa invaliditetom u cilju standardizacije kvaliteta socijalnih usluga, potpunijeg i efikasnijeg zadovoljavanja potreba osoba sa invaliditetom i otklanjanja svih vidova diskriminacije po vrsti invaliditeta. Donošenjem zakona o servisima podrške osobama sa invaliditetom ubrzao bi se proces njihove deinstitutionalizacije i integracije u društvo, što je humaniji model i u većoj mjeri obezbjeđuje poštivanje njihovih osnovnih ljudskih prava u oblasti socijalne zaštite."

Zaključci i preporuke

- Zbog kompleksnog uređenja same države BiH, nije predviđena mogućnost usvajanja zakonodavstva iz oblasti invaliditeta na državnom nivou. S druge strane, usvojeni zakoni na svim drugim nivoima, iako u najvećem broju slučajeva usklađeni s međunarodnim standardima, najčešće se u praksi primjenjuju djelimično ili nikako. Izazovi u ostvarivanju osnovnih i zagarantovanih ljudskih prava, poput prava na zdravstvenu zaštitu i socijalnu pomoć, doprinose socijalnoj isključenosti osoba s invaliditetom.
- Postojeći zakoni i propisi u BiH izričito ne stavljaju osobe s invaliditetom u podređeni položaj zbog invaliditeta. U praksi, situacija je drugačija, jer primjena propisa ostaje na deklarativnom nivou, te postoji potreba za mjerama koje će osigurati praktičnu primjenu propisa za omogućavanje prava na život u zajednici. Uz nedostatak institucionalnih i finansijskih sredstava, nerazvijenost i ograničene kapacitete organizacija osoba s invaliditetom, te raširenu prisutnost predrasuda, napredak je vrlo spor što osobe s invaliditetom ostavlja i dalje u nepovoljnom položaju.
- Iskustva iz desetogodišnjeg kontinuiranog provođenja procesa deinstitutionalizacije pokazuju da je i u postojećim uslovima i okvirima u BiH moguće razviti pozitivne prakse u ovoj oblasti i omogućiti osobama s invaliditetom pravo na život u lokalnoj zajednici, uz poštivanje svih principa koje nalaže UN Konvencija.

- Dinamika procesa deinstitucionalizacije je jako spora, i ne doprinosi smanjenju ulazaka osoba s invaliditetom u institucionalni vid zbrinjavanja.
- Osobama koje su još uvijek u institucijama je usljed prespore dinamike otežano uključivanje u ove procese, te zbog ovog bespotrebno i dalje provode godine života u institucionalnom okruženju i institucionalnoj kulturi života.
- U Bosni i Hercegovini i dalje preovladava institucionalni vid zbrinjavanja i zbog nepostojanja alternativnih servisa podrške za život u zajednici.
- I dalje je veoma mali broj centara za socijalni rad koji osobe s invaliditetom usmjeravaju na vaninstitucionalne oblike podrške kroz formalne postupke.
- Do danas nisu poduzete značajne reforme kada je u pitanju reforma režima poslovne nesposobnosti ili mehanizama starateljskog donošenja odluka, kao što je starateljstvo nad odraslima.
- Planirane mjere i akcije Vlade i Parlamenta FBiH u neznatnoj mjeri doprinose pristupačnosti životu u zajednici i uglavnom su usmjerene na unapređenje stanja u ustanovama zatvorenog tipa. Time se suštinski ne mijenja izolacija i isključenost institucionaliziranih osoba.
- Nije vidljiva šira primjena pozitivne prakse nastale u civilnom društvu iz oblasti invaliditeta od strane države, ni repliciranje primjera pozitivne prakse, čime se uskraćuje njihova šira dostupnost u razumnom vremenu.

Na osnovu gore navedenih zaključaka, ova Analiza daje četiri **ključne preporuke** kako bi se uticalo na bolju pristupačnost životu u lokalnoj zajednici osobama s invaliditetom u Bosni i Hercegovini.

1. Usvojiti i primjeniti državnu politiku i entitetske strategije deinstitutionalizacije, entitetske zakone o socijalnim uslugama te lokalne akcione planove deinstitutionalizacije s jasnim mjerama, vremenskim rokovima i budžetima za njihovu provedbu.
2. Preusmjeriti sredstva koja su namijenjena za proširenje postojećih i otvaranje novih ustanova zatvorenog tipa na razvoj usluga i podrške za život u zajednici.
3. Obezbjediti odgovarajuću obuku i edukaciju osoblja sadašnjih ustanova zatvorenog tipa za efikasnu transformaciju sa institucionalnog zbrinjavanja na pružanje usluga podrške za život u zajednici, uz primjenu ponuđenih rješenja koja se razvijana i pilotirana od strane organizacija civilnog društva.
4. Studijske programe socijalnog rada i drugih srodnih nauka uskladiti sa UN Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom i novim modelima podrške u lokalnoj zajednici.
5. Olakšati uključivanje organizacija osoba s invaliditetom u razvoj strategija i modela podrške za život u zajednici.

Preporuke su u potpunosti dosljedne aktuelnim preporukama UN Komiteta za prava osoba sa invaliditetom Bosni i Hercegovini na njenom putu ispunjena obaveza preuzetih ratifikiranjem UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Unapređenje položaja, statusa i kvalitete života osoba s invaliditetom je preduslov i na putu Bosne i Hercegovine ka članstvu u Evropskoj Uniji.

O projektu

Projekat „Zajednice različitih, ali ravnopravnih građana“, koji finansira Evropska unija, ima za cilj postići veći nivo uključenosti organizacija civilnog društva u procese evropskih integracija, fokusirajući se na povećanje socijalne uključenosti i nediskriminaciju osoba sa invaliditetom. Realizacijom projekta žele se ojačati kapaciteti mreže žena sa invaliditetom i mreže osoba sa invaliditetom UDAS. Pored toga, cilj je uticati na povećanje socijalne osjetljivosti organizacija civilnog društva, koje nisu primarno organizacije osoba sa invaliditetom, kao i predstavnika lokalnih vlasti.

Projekat provodi Organizacija amputiraca “UDAS”, u partnerstvu sa Helsinškim parlamentom građana Banja Luka i Udruženjem građana “Nesto više”, Sarajevo.

udas

